

Reflexions a l'entorn de l'elaboració d'un codi ètic

Jordi Foix¹

Un servei d'atenció a les persones en situació de vulnerabilitat és necessàriament un projecte ètic. Això comporta la necessitat de parlar d'una ètica de l'organització, que implica el conjunt dels seus membres. En la mesura que estem parlant d'una ètica aplicada, en aquest cas en l'àmbit de la rehabilitació i inserció en salut mental, apareix la necessitat de desenvolupar mecanismes d'autoregulació assumits voluntàriament. Una d'aquestes eines és el codi ètic.

Reflexions prèvies

Aquest escrit comença amb una reflexió prèvia que ens sembla necessària: preguntant-nos si un codi ètic serveix d'alguna cosa. En el sentit de si assegura unes pràctiques èticament fonamentades en una organització, en aquest cas en una entitat d'atenció social, o en el professional que desenvolupa la seva pràctica en aquesta entitat. La resposta no pot ser una altra que dir que no, que no ho assegura. Per la mateixa raó que, en una empresa, el fet de tenir un departament de responsabilitat social corporativa és un bon indicador, però no assegura la seva responsabilitat social ni la bondat d'unes pràctiques que només es poden contrastar en la praxi.

87

Periòdicament, una organització ha de saber mirar dins seu i fer-se la pregunta següent: "I nosaltres, com ho fem?" És a dir, introduir una reflexió crítica de les pròpies pràctiques, sobre les tendències al pragmatisme, al burocratisme o al relativisme. A la *moralina* –tendència a veure sempre, des del maniqueisme, el defecte o la falla moral en els altres. A les conseqüències del cansament espiritual (l'anomenat *burn out*) davant d'una realitat molts cops precària i que mai no és la que ens agradaria, que pot generar unes pràctiques que es corresponguin poc amb els principis pregonats per la mateixa organització.

¹ Llicenciat en Filosofia i educador social. Director de la Fundació Els Tres Turons.

*Una organització
ha d'introduir
una reflexió
crítica de
les pròpies
pràctiques,
sobre les
tendències al
pragmatisme,
al burocratisme
o al relativisme*

Però són precisament aquestes realitats les que ens diuen que val la pena dotar-se d'aquesta eina d'autoregulació i d'autoreflexió sobre els continguts i sentit de les pròpies pràctiques. Un altre element que avala l'interès i la bondat de disposar d'un codi ètic sistematitzat és que facilita la transmissió cultural dels valors que defineixen la missió per la qual va aparèixer l'organització. De fet, es converteix en un eina important de diàleg permanent entre l'ètica de l'organització (la dimensió d'un codi ètic, a diferència dels codis deontològics, sempre és col·lectiva), l'ètica individual dels diferents membres de l'organització, en els seus respectius àmbits de responsabilitat i llocs d'intervenció, i tots dos amb els usuaris a qui es deuen, i amb la societat.

Els valors morals de la pràctica social d'una entitat es mesuren principalment pels destinataris d'aquesta pràctica i l'entorn on està inserida l'entitat, que han de validar quotidianament els principis ètics de què s'ha dotat l'entitat. El codi ètic d'una organització suposa la sistematització d'aquests principis, a través d'un procés de reflexió que no finalitza mai, en què s'ha contrastat la missió de l'organització amb les seves pràctiques, les dificultats, incoherències, harmonies... En aquest sentit, el codi ètic és un indicador del propòsit d'autoregulació de l'organització.

D'una manera resumida, podríem dir que un codi ètic és un mecanisme d'orientació i d'autoregulació, assumit voluntàriament, on es formalitzen els valors, criteris i compromisos ètics que han de caracteritzar el funcionament intern i les pràctiques socials de l'organització. També és important dir que un codi ètic no és un reglament intern; són de naturalesa diferent malgrat que en el reglament s'han de reflectir els valors morals que es desprenen del codi.

Ètica i salut mental

La malaltia mental possiblement és una de les formes de patiment que, històricament, ha estat més envoltada d'imatges externes esbiaixades que poc han tingut a veure amb la realitat. La por, el desconeixement, la superstició, els estereotips, interessos i tendències socials dominants, l'especial vulnerabilitat, etc., han fet que la persona que patia una problemàtica greu de salut mental quedés estigmatitzada de per vida, relegada a ser subjecte de la caritat o di-

rectament tancada, com si hagués comès alguna mena de delictes. Bàsicament ha estat un col·lectiu de persones al qual sovint s'ha negat el primer dret de qualsevol persona, el dret de ciutadania en la ciutat global en què vivim avui.

Durant el segle xx, principalment a partir de la segona meitat, aquesta ha estat una consideració que progressivament ha anat canviant. Formalment aquest dret de ciutadania, amb el que comporta de drets i deures, ja no es nega quasi a ningú (recordem la situació dels nous immigrants); una altra cosa es sí, com passa també amb altres col·lectius vulnerables amb tendència o situació d'exclusió social, està prou desenvolupat i de forma efectiva, de manera que es puguin exercir aquests drets o no, i no passi que moltes vegades encara siguin uns drets vulnerats. És evident que es té poca autoritat moral si es reclamen uns deures sense haver fet efectius uns drets (a una vida digna, a l'educació, al treball, a l'habitatge...).

L'especial vulnerabilitat del col·lectiu de persones afectades d'una malaltia mental, la situació de patiment en què sovint es troben els seus entorns familiars i afectius més propers, i les respostes que sovint s'han donat a aquesta realitat per part de les administracions públiques, les organitzacions assistencials i els professionals sanitaris, fan que la reflexió ètica entorn de principis com el de responsabilitat i el d'autonomia sigui especialment rellevant per part de les entitats que els donen atenció. Principis sobre els quals ha de reflexionar la mateixa organització com a tal des de l'ètica de les organitzacions, com diu Adela Cortina,² i també els diferents professionals que la componen i les administracions públiques.

Una bona reflexió actualitzada entorn del principi de responsabilitat la trobem en Hans Jonas.³ És un principi de responsabilitat, entès en el nostre cas com "tenir cura de l'altre", el que ens porta a reconèixer que tots som éssers dependents d'una manera o una altra. Des d'aquesta mirada, el respecte per l'autonomia de l'altre passa necessàriament pel reconeixement de l'altre com a subjecte

Disposar d'un codi ètic sistematitzat facilita la transmissió cultural dels valors que defineixen la missió per la qual va aparèixer l'organització

Es converteix en un eina important de diàleg permanent entre l'ètica de l'organització, l'ètica individual dels diferents membres de l'organització, i tots dos amb els usuaris a qui es deuen, i amb la societat

89

² Un bon resum entorn de les ètiques aplicades es pot trobar a: CORTINA, A. "La dimensión pública de las éticas aplicadas". *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 29. <http://rieoei.org>.

³ JONAS, H. *El principio de responsabilidad*. Barcelona: Herder, 2004. Vegeu, també, del mateix autor, i des de la perspectiva de l'ètica aplicada, el llibre: *Técnica, medicina y ética*. Barcelona: Paidós, 1997.

Un codi ètic és un mecanisme d'orientació i d'autoregulació, assumit voluntàriament, on es formalitzen els valors, criteris i compromisos ètics que han de caracteritzar el funcionament intern i les pràctiques socials de l'organització

de drets, els mateixos que els nostres. Aquest respecte, des de la comprensió d'una situació de vulnerabilitat, comporta oferir tot el suport necessari per revertir, en la mesura que sigui possible, aquesta situació vulnerable. Això suposa una reflexió permanent sobre les nostres pràctiques i els seus efectes, a nivell col·lectiu, com a organització, i a nivell individual. Aquesta pràctica, vista des de la complexitat,⁴ comporta inevitablement contradiccions, conflictes, que han de ser reflexionats individualment, contrastats, compartits amb la persona destinatària, entre els membres dels equips de l'organització en els seus diferents nivells de responsabilitat. Com diu Edgar Morin: "la comprensión compleja del ser humano se niega a reducir al prójimo a un solo rasgo y lo considera en su multidimensionalidad". La mateixa reflexió ens serveix a l'hora de parlar de les organitzacions i de la realitat social en què estan inserides.

La responsabilitat implica la consciència de la vulnerabilitat, i les conseqüències de no tenir cura de l'altre. Es tracta d'una responsabilitat contractual, originada no des del *paternalisme*, sinó des del partenariat, des del pacte establert amb l'altre, i que implica una reflexió permanent sobre les conseqüències d'unes bones o males pràctiques.⁵

És a dir, que estem parlant d'una *ètica aplicada*, en aquest cas a la pràctica de la salut mental des d'una organització d'iniciativa social, en el nostre cas una fundació privada (Els Tres Turons) amb vocació social pública.

Un procediment d'elaboració del codi ètic

Hi ha diferents maneres i processos, i cada organització ha de saber trobar el més adient a la seva realitat. El que és molt important és que, en el moment en què finalitza el procés d'elaboració, tot-hom, voluntàriament, hagi pogut participar si ho ha desitjat, i que en els diferents apartats del seu codi ètic es reflecteixin orientacions

⁴ MORIN, E. *El Método 6. Ética*. Madrid: Cátedra, 2006.

⁵ Un llibre on podem trobar reflexions molt interessants entorn d'aquests conceptes és: TORRALBA i ROSELLÓ, F. *Ética del cuidar, fundamentos, contextos y problemas*. Institut Borja de Bioètica. Madrid: Mapfre, 2002.

útils a la diversitat de pràctiques que es desprenen del desenvolupament de la missió de l'organització.

Durant l'any 2002, la Coordinadora Catalana de Fundacions va fer públic el Codi Ètic de les Fundacions Catalanes. Va ser a partir d'aquí i de la seva lectura que, des de la fundació Els Tres Turons, vam pensar en l'interès de desenvolupar un codi propi. Aquest procés, que va durar un any, va tenir diferents moments. De forma resumida, van ser els següents: a primers del 2005 es va elaborar el primer esborrany de codi ètic de la fundació Els Tres Turons, per part del seu consell directiu. Posteriorment, aquest esborrany va ser discutit per part del patronat de la Fundació. El doctor Antoni Nello, professor de la Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna (Universitat Ramon Llull), i membre del patronat de la Fundació, va participar activament en la seva revisió i formalització. Aquest segon esborrany es va repartir al conjunt de treballadors i treballadores dels diferents serveis de la Fundació per tal de recollir-ne els suggeriments i les aportacions. Un cop recollides les aportacions i correccions, es va tornar a discutir un nou tercer esborrany al patronat de la Fundació, que es va aprovar el mes de novembre de 2005.

Aquest codi⁶ s'articula de la següent manera:

Un preàmbul on s'explicita la missió de l'organització, així com els objectius estratègics i els principis generals, la vocació comunitària i el sentit de la seva intervenció social. Igualment, es fa menció d'aquelles declaracions i codis ètics més generals que la Fundació fa seus, en aquest cas, la Declaració dels Drets Humans i de la Salut Mental (1989), la Carta del Voluntariat de Catalunya (1995) i el Codi Ètic per a les Fundacions Catalanes elaborat per la Coordinadora Catalana de Fundacions (2002).

L'articulat del codi es compon dels següents apartats:

Sobre la Fundació i els seus principis generals. En aquest apartat s'articula l'opció d'entendre la rehabilitació comunitària en salut mental, àmbit principal d'intervenció de la fundació, com un pro-

És molt important que, en el moment en què finalitza el procés d'elaboració d'un codi ètic, tothom hagi pogut participar i que en els diferents apartats es reflecteixin orientacions útils a la diversitat de pràctiques que es desprenen del desenvolupament de la missió de l'organització 91

⁶ Es pot trobar el codi ètic de la Fundació, en català i castellà, al seu lloc web: <http://els3turons.org>.

Al codi ètic de la Fundació s'explicita el compromís de respectar els drets dels usuaris i usuàries a la informació i la confidencialitat, i garantir els diferents mecanismes que facilitin el dret d'expressió de queixes o reclamacions

jecte ètic. El compromís de l'orientació de les seves pràctiques en aquest sentit. L'enfocament comunitari de la seva intervenció, orientada a la millora de la qualitat de vida de les persones que pateixen una malaltia mental.

Sobre el patronat de la Fundació. S'explicita el compromís del patronat de vetllar, com a responsable principal de la Fundació, pel compliment de la finalitat, els valors, els principis i els compromisos assumits en el codi ètic.

Sobre el funcionament i la gestió de l'organització. En aquest apartat s'explicita el compromís de la Fundació, com a entitat d'iniciativa social sense afany de lucre, amb l'exigència social de transparència i bones pràctiques, assegurant els mecanismes necessaris de control intern i extern, i els procediments d'aplicació dels processos de millora. S'explicita igualment la voluntat de vetllar per la independència de l'organització, així com la voluntat de col·laboració amb les administracions públiques i entitats privades per a la recerca dels objectius de la seva missió.

Sobre l'actuació envers les persones ateses. S'explicita el compromís de respectar els drets dels usuaris i usuàries a la informació i la confidencialitat, i garantir els diferents mecanismes que facilitin el dret d'expressió de queixes o reclamacions. S'explicita l'objectiu principal, adreçat a assegurar la coparticipació en els processos (partenariat). Desenvolupar programes que responguin a les necessitats de les persones usuàries, orientats a la millora de la seva qualitat de vida i el millor grau d'autonomia personal i social, tenint en compte sempre la seva opinió.

Sobre els treballadors i treballadores. En aquest apartat es desenvolupen diferents punts orientats, entre altres aspectes, al compromís ètic individual de vetllar per les bones pràctiques; a considerar el treball en equip com un eix principal; a assegurar, per part de l'organització, la participació i l'orientació interdisciplinària i transdisciplinària de la Fundació, el suport individual en el desenvolupament tècnic dels diferents objectius, i la formació continuada.

Sobre el voluntariat. S'explicita la importància de distingir entre la pràctica voluntària i el treball professional, remarcant al mateix temps l'alt valor social de l'acció voluntària. S'estableixen els com-

promisos de la Fundació a l'hora d'assegurar la formació, la informació i la participació activa.

Sobre l'avaluació de les tasques pròpies de la Fundació. En aquest apartat final s'estableix el compromís per part de la Fundació d'assegurar la supervisió, la verificació i la validació de la feina desenvolupada, per tal d'assegurar la seva eficàcia social. Assegurant el diferents mecanismes d'auditoria de les pràctiques de gestió professional i econòmica. S'estableix el compromís de revisió periòdica del codi i el compromís de garantir el seu compliment mitjançant la constitució d'una comissió de seguiment.

